Współczesne zmiany konstytucji w wybranych państwach europejskich

Pomiędzy partykularyzmem prawnym a wspólnotą doświadczeń

REDAKCJA
Wojciech Firek
Marcin Krzemiński

Współczesne zmiany konstytucji w wybranych państwach europejskich

Pomiędzy partykularyzmem prawnym a wspólnotą doświadczeń

WSPÓŁCZESNE ZMIANY KONSTYTUCJI

w wybranych państwach europejskich

Pomiędzy partykularyzmem prawnym a wspólnotą doświadczeń

Pod redakcją
Wojciecha Firka
Marcina Krzemińskiego

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

KRAKÓW 2025

Wojciech Firek
Uniwersytet Jagielloński
https://orcid.org/0000-0002-6381-3880
wojciech.firek@doctoral.uj.edu.pl

Marcin Krzemiński
Uniwersytet Jagielloński
https://orcid.org/0000-0002-4959-8846
marcin.krzeminski@uj.edu.pl

© Copyright by Księgarnia Akademicka and individual authors, 2025

Recenzent
Prof. dr hab. Monika Florczak-Wątor

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Kowalczyk

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8368-414-7 (druk)
ISBN 978-83-8368-415-4 (PDF)
https://doi.org/10.12797/9788383684154

UCZELNIA BADAWCZA
INICJATYWA DOSKONAŁOŚCI
Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Prawa i Administracji w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
https://akademicka.pl

Spis treści

7 *Podziękowania*
9 *Wprowadzenie* (Wojciech Firek, Marcin Krzemiński)

CZĘŚĆ I
ZMIANY KONSTYTUCJI JAKO PRZYKŁAD PARTYKULARYZMU PRAWNEGO

15 *Interpretacyjna zmiana Konstytucji V Republiki Francuskiej w zakresie zasady laickości* (Mikołaj Deptalski)
35 *Wprowadzenie kontroli konstytucyjności ustaw* a posteriori *we Francji – geneza, cele i skutki reformy z 2008 r.* (Anna Popardowska)
53 *Transformacja systemu rządów w Turcji po nowelizacji Konstytucji z 2017 r.* (Karol Kozanecki)
73 *Przemiana koncepcji rządu tymczasowego w Bułgarii w kontekście nowelizacji konstytucji z 2023 r. i kryzysu politycznego lat 2021-2025* (Kamil Kumor)
91 *Piętnasta nowelizacja Ustawy Zasadniczej Węgier z 2025 r.* (Wojciech Stradomski)

CZĘŚĆ II
ZMIANY KONSTYTUCJI JAKO PRZYKŁAD WSPÓLNOTY DOŚWIADCZEŃ

111 *Zasada primogenitury równorzędnej i jej wdrażanie na podstawie wybranych państw europejskich* (Julia Jankowska)
127 *Konstytucjonalizacja swobody przerywania ciąży we Francji w 2024 r.* (Marcin Krzemiński)
145 *O nowelizacji po drugiej stronie Odry. Zmiana Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z 20 grudnia 2024 r.* (Rafał S. Kowalski)
163 *Zmiana Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z 22 marca 2025 r.* (Mateusz Stanek)
177 *Indeks nazwisk*

Podziękowania

Niniejsza publikacja stanowi rezultat badań naukowych prowadzonych przez grupę studentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach projektu edukacyjnego pt. „Akademia Młodych Badaczy Centrum Interdyscyplinarnych Studiów Konstytucyjnych UJ", który dwukrotnie uzyskał finansowanie w programie strategicznym Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim (ID.UJ), w konkursie „WPiA Dofinansowanie projektu edukacyjnego" (edycja II i III).

Zasadniczymi celami powyższego projektu były identyfikacja oraz analiza dokonanych lub współcześnie rozważanych zmian konstytucji w wybranych państwach europejskich, z uwzględnieniem społecznych i politycznych uwarunkowań, które determinowały proces ich nowelizacji. Podczas projektu zostały zrealizowane liczne aktywności badawcze i edukacyjne, które nie mogłyby się odbyć, gdyby nie wsparcie i życzliwość pracowników naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także gości z zagranicznych ośrodków naukowych, którym jako koordynatorzy projektu pragniemy serdecznie podziękować.

W sposób szczególny dziękujemy Profesor Monice Florczak-Wątor oraz Profesorowi Grzegorzowi Kucy za inspirację i nieocenione wsparcie, które towarzyszyło nam zarówno na etapie planowania, jak i realizacji niniejszego projektu. Za czynny udział w seminariach naukowych oraz prowadzone w ich trakcie dyskusje serdecznie dziękujemy naszym zagranicznym gościom z Uniwersytetu Narodowego „Akademii Kijowsko-Mohylańskiej", Profesorowi Volodymyrowi Venherowi oraz Profesorowi Yurii Kliuchkovskyiemu, a także Profesor Marie Gren z Uniwersytetu Paryskiego 1 Panthéon-Sorbonne.

Za wszystkie cenne uwagi i komentarze przekazane w trakcie konsultacji projektów rozdziałów niniejszego opracowania pragniemy serdecznie podziękować Doktorowi Piotrowi Czarnemu, Profesorowi Andrzejowi Grabowskiemu oraz Profesorowi Piotrowi Mikulemu. Szczególne podziękowania kierujemy również do Profesor Moniki Florczak-Wątor za wnikliwą ocenę i konstruktywne sugestie w ramach recenzji niniejszej publikacji.

Wyrazy wdzięczności kierujemy do Magistra Jana Adamowskiego za przeprowadzenie warsztatów metodologicznych poświęconych przygotowaniu studentów do pracy badawczej. Słowa podziękowania składamy również wszystkim uczestnikom konferencji naukowej, która odbyła się w czerwcu 2025 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim i umożliwiła studentom uczestniczącym w projekcie zaprezentowanie wstępnych wyników badań i poddanie ich dyskusji naukowej.

Na zakończenie pragniemy w sposób szczególny podziękować studentom uczestniczącym w projekcie edukacyjnym, a jednocześnie współautorom tego opracowania: Mikołajowi Deptalskiemu, Julii Jankowskiej, Rafałowi S. Kowalskiemu, Karolowi Kozaneckiemu, Kamilowi Kumorowi, Annie Popardowskiej, Mateuszowi Stankowi oraz Wojciechowi Stradomskiemu. Dziękujemy za Państwa zaangażowanie oraz twórczy wkład w realizację projektu i powstanie niniejszej publikacji, która – mamy nadzieję – stanie się wartościowym głosem w dyskursie naukowym, a także inspiracją dla dalszych badań.

Wojciech Firek
Marcin Krzemiński

Wprowadzenie

Myśląc o konstytucji we współczesnym państwie konstytucyjnym, pojmujemy ją zazwyczaj jako szczególny akt normatywny o najwyższej mocy prawnej, który stanowi trwały fundament dla systemu politycznego i prawnego państwa. Zdecydowana większość współczesnych konstytucji określa nie tylko formalny ustrój danego państwa i jego organów, ale, co istotniejsze, wyraża także podstawowe wartości i centralne zasady, na których system prawa jest oparty[1]. Jednocześnie poprzez swoją najwyższą pozycję w hierarchii źródeł prawa konstytucja determinuje funkcjonowanie całego systemu prawnego, zarówno w aspekcie legitymizacyjnym, jak i derogacyjnym[2].

Szczególny charakter konstytucji wymaga zapewnienia względnej stabilności tego aktu. Dlatego procedury zmiany ustawy zasadniczej są z reguły bardziej złożone niż w przypadku ustaw zwykłych. Jak obrazowo określił to Richard Albert, „konstytucja i zasady jej zmiany są jak zamek i klucz: jedno nie może funkcjonować bez drugiego"[3]. Brak postanowień określających tryb zmiany czyniłby konstytucję aktem iluzorycznym, sprowadzając ją do roli ideowego manifestu, który mógłby być dowolnie modyfikowany w zależności od bieżących potrzeb politycznych. Jednak nadmierna sztywność ustawy zasadniczej, a nawet całkowity brak możliwości jej zmiany, rodzi natomiast ryzyko dezaktualizacji konstytucji i jej marginalizacji, wynikającej z oderwania aktu normatywnego od realiów społecznych i politycznych. Gwarancją stabilności i jednocześnie aktualności konstytucji jest więc szczególny tryb jej zmiany, który po pierwsze powinien wynikać z przepisów samej konstytucji, a po drugie odbywać się przy większym niż w przypadku ustaw zwykłych społecznym i politycznym poparciu dla przyjęcia danych rozstrzygnięć ustrojowych[4].

---

1 Zob. P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003, s. 64.

2 S. Wronkowska, *Zamknięty system źródeł prawa w praktyce oraz dostosowanie prawa do wymogów Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP w praktyce: konferencja naukowa*, Warszawa 1999, s. 65 i n.

3 R. Albert, *Constitutional Amendments Making, Breaking, and Changing Constitutions*, New York 2019, s. 2.

4 P. Tuleja, *Konstytucja jako źródło prawa*, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. P. Tuleja, Warszawa 2024, s. 42.

Samo pojęcie zmiany konstytucji można zdefiniować za Bogusławem Banaszakiem jako „uchylenie lub nadanie odmiennej niż dotychczas obowiązującej treści wszystkim lub tylko niektórym postanowieniom konstytucji, a także wydanie nowych norm konstytucyjnych w przewidzianym dla zmiany konstytucji trybie”[5]. W teorii prawa konstytucyjnego wyróżnić można kilka typologii zmian konstytucji. Wśród nich warto wskazać, że z uwagi na kryterium jakościowe możliwe jest uchwalenie całkiem nowej konstytucji, dokonanie rewizji zasad ustrojowych oraz uchwalenie nowelizacji obejmującej częściową zmianę konstytucji, bez modyfikacji jej ustrojowej istoty[6]. Przy tym kategorie te są stopniowalne i nie opierają się na ostrych podziałach[7]. Ponadto zmiana konstytucji może mieć charakter formalny, gdy polega na zmianie tekstu ustawy zasadniczej, lub interpretacyjny, kiedy modyfikacji podlega rozumienie norm konstytucyjnych, bez formalnej zmiany ich treści.

Celami niniejszej publikacji są identyfikacja oraz analiza zmian konstytucji dokonanych w wybranych państwach europejskich, z uwzględnieniem społecznych i politycznych uwarunkowań, które determinowały proces ich nowelizacji. Przedmiotem badań uczyniono określone zmiany konstytucji dokonane na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat (tj. po 2005 r.) w takich państwach, jak: Bułgaria, Węgry, Turcja, Francja, Wielka Brytania, Dania, Luksemburg oraz Niemcy. Analiza przyczyn oraz kontekstu politycznego i społecznego tych zmian pozwala sformułować odpowiedź na kluczowe pytanie badawcze, tj. czy zidentyfikowane zmiany konstytucji wybranych państw stanowiły odpowiedź na określony problem o charakterze wewnętrznym („partykularyzm prawny”), czy korespondowały one ze zmianami prawnymi lub sytuacją zaistniałą w innych państwach europejskich („wspólnota doświadczeń”). Przeprowadzona w ten sposób analiza każdego z przypadków zmierza do wykazania, czy zmiana ustawy zasadniczej stanowiła rekcję na wewnętrzne – krajowe – wyzwania polityczne i w ten sposób doprowadziła do przyjęcia rozwiązań prawnych charakterystycznych dla danego państwa, czy też wynikła z doświadczeń więcej niż jednego państwa, które skutkowały wprowadzeniem podobnych rozwiązań prawnych, w tym wpisujących się w szersze europejskie tendencje reform ustrojowych.

Publikacja została podzielona na dwie zasadnicze części. Pierwsza z nich obejmuje analizy przypadków, w których zmiany konstytucyjne stanowiły wyraz partykularyzmu prawnego, zdefiniowanego na potrzeby niniejszej publikacji jako

---

5 B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Kraków 2007, s. 73-74 i cyt. tam literatura.

6 A. Bień-Kacała, *Rewizja czy zmiana konstytucji? (Charakter prawny nowelizacji konstytucji z 1989 r.)*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2010, nr 7, s. 91; E. Gdulewicz, W. Zakrzewski, [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2010, wyd. 6, s. 33

7 W. Sokolewicz, *O gradacji zmian konstytucji*, [w:] *Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, red. L. Garlicki, Warszawa 2000, s. 182-192.

reakcja na wewnętrzne problemy ustrojowe poszczególnych państw. W każdym z omówionych przypadków konstytucja została potraktowana jako narzędzie rozwiązywania kryzysów politycznych lub redefiniowania założeń ustrojowych, a nie jako efekt ponadnarodowych inspiracji reform. W ramach tej części **Mikołaj Deptalski** i **Anna Popardowska** analizują dwa różne oblicza francuskiego konstytucjonalizmu: w pierwszym przypadku – interpretacyjną zmianę znaczenia zasady laickości, a w drugim – reformę z 2008 r. wprowadzającą m.in. kontrolę konstytucyjności ustaw *a posteriori*. Oba przykłady pokazują, że także w systemach o ugruntowanej tradycji konstytucyjnej możliwe są głębokie przekształcenia wynikające z wewnętrznej dynamiki prawa i polityki. Z kolei **Karol Kozanecki** analizuje zmianę konstytucji w Turcji z 2017 r., która doprowadziła do demontażu klasycznego trójpodziału władz i ustanowienia systemu superprezydenckiego. **Kamil Kumor** przedstawia natomiast przykład Bułgarii, gdzie nowelizacja z 2023 r. była próbą ustabilizowania systemu politycznego po wieloletnim okresie kryzysów rządowych i wynikłym z tego wzmocnieniu władzy prezydenckiej. **Wojciech Stradomski** omawia zaś sytuację prawnoustrojową Węgier, gdzie piętnasta nowelizacja Ustawy Zasadniczej z 2025 r. stała się narzędziem utrwalenia ideologicznej wizji państwa i podporządkowania konstytucji bieżącej polityce.

Druga część publikacji ukazuje natomiast przykłady państw, w których zmiana konstytucji była wynikiem wspólnoty doświadczeń, rozumianej jako reakcja na zewnętrzne – międzynarodowe – problemy polityczne, społeczne lub gospodarcze. W ramach tej części analizie poddano wybrane reformy konstytucyjne, których głównym źródłem były zjawiska i tendencje ponadnarodowe, oddziałujące na kilka państw jednocześnie, prowadzące do przyjęcia zbliżonych rozwiązań ustrojowych.

Z tej perspektywy **Julia Jankowska** analizuje dokonane w latach 2009-2011 zmiany aktów konstytucyjnych w Wielkiej Brytanii, Danii i Luksemburgu, których przedmiotem była nowelizacja zasad sukcesji tronu w każdej z monarchii poprzez wprowadzenie zasady primogenitury równorzędnej. Omówione zmiany ukazują nie tylko wspólną tym trzem państwom tendencję ustrojową, lecz także ich związek z szerszymi działaniami ustawodawczymi na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji z uwagi na płeć. **Marcin Krzemiński** na przykładzie Francji przedstawia zagadnienie konstytucjonalizacji swobody przerwania ciąży jako wzajemnego oddziaływania różnych porządków konstytucyjnych. Z jednej strony nowela konstytucji stanowiła wyprzedzającą reakcję na zaobserwowane w innych systemach zagrożenie w postaci regresu ochrony praw jednostki, z drugiej natomiast intencją francuskiego ustrojodawcy było oddziaływanie swoim przykładem na inne kraje. Z kolei **Rafał S. Kowalski** dokonuje omówienia nowelizacji Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z 2024 r., która dotyczyła pozycji ustrojowej Federalnego Trybunału Konstytucyjnego. Autor stawia tezę o korelacji pomiędzy doświadczeniami polskiego kryzysu konstytucyjnego a przyjętymi zmianami Ustawy Zasadniczej,

mającymi na celu ochronę niezależności niemieckiego sądu konstytucyjnego. W ramach rozdziału zaprezentowano nowe rozwiązania prawne, a także ich kontekst polityczny uwzględniający polskie doświadczenia kryzysu sądownictwa konstytucyjnego. Ostatni rozdział, autorstwa **Mateusza Stanka**, również poświęcony zmianie niemieckiej Ustawy Zasadniczej, koncentruje się na nowelizacji z 2025 r. dotyczącej finansowania potrzeb obronnych Niemiec. Autor omawia tę zmianę, zestawiając ją z przedmiotowo podobnym projektem ustawy o zmianie Konstytucji RP. Porównanie ukazuje wspólne dla obu państw przyczyny o charakterze międzynarodowym, wynikające z aktualnej sytuacji politycznej w Europie, w tym w szczególności rosyjskiej inwazji na Ukrainę, a także z obecnej geopolityki Stanów Zjednoczonych w ramach NATO.

CZĘŚĆ I

ZMIANY KONSTYTUCJI JAKO PRZYKŁAD PARTYKULARYZMU PRAWNEGO

Współczesne zmiany konstytucji, s. 15-34
https://doi.org/10.12797/9788383684154.01

Mikołaj Deptalski
Uniwersytet Jagielloński

Interpretacyjna zmiana Konstytucji V Republiki Francuskiej w zakresie zasady laickości

ABSTRACT

Interpretative Amendment to the Constitution of the Fifth French Republic Regarding the Principle of Secularism

The aim of this article is to present a theoretical concept of the *interpretive constitutional amendment*. This concept is presented and analyzed in the context of the amendment of the Constitution of the Fifth French Republic concerning the principle of *laïcité*, using the wearing of religious symbols in the public sphere as an example.

The main research question is whether an interpretive constitutional amendment has occurred in the Constitution of the Fifth French Republic with regard to the principle of *laïcité*. To analyze and address this question, Section Two outlines the theoretical framework of the concept of interpretive constitutional amendment, its background in the open structure of law, and the characteristics of constitutional concepts.

Section Three provides a historical overview of the principle of secularism in the context of French law, including the legal opinion issued by the Council of State in 1989. Section Four applies the concept of interpretive constitutional amendment to the French legislation after 2004, highlighting the shift in the understanding of the principle of *laïcité*.

The article concludes with findings and reflections resulting from the conducted analysis.

KEYWORDS: Constitution, constitutionalism, legal interpretation, laicity, state neutrality, freedom of religion, religious symbols, interpretation of the constitution

1.UWAGI WSTĘPNE I PROBLEM BADAWCZY

1.1. Uwagi wstępne

Laickość (*laicité*) jest jednym z najbardziej podstawowych oraz charakterystycznych pojęć dla francuskiego konstytucjonalizmu oraz francuskiej myśli ustrojowej. Artykuł 1 Konstytucji V Republiki z 1958 r. stanowi, iż „Francja jest Republiką niepodzielną, świecką, demokratyczną i socjalną"[1]. Zasada laickości (świeckości) została ustanowiona zatem jako jedna z podstawowych i fundamentalnych zasad V Republiki francuskiej. Ze względu jednak na nieostrość oraz szerokie pole semantyczne pojęcia *laickość* pojawia się problem jego wykładni, a co za tym idzie odczytania artykułu 1 konstytucji Francji. Można zadać pytanie, czy z powodu nieostrości semantycznej możliwe i uprawnione są dwa różne wyniki wykładni danego przepisu i pojęcia. Konsekwencją odpowiedzi twierdzącej na tak postawione pytanie jest problem, czy poprzez wykładnię prawa można dokonać zmiany przepisu (jego znaczenia) bez wprowadzenia jego formalnej zmiany (nowelizacji). W niniejszym artykule zostanie podjęte zagadnienie interpretacyjnej zmiany konstytucji na przykładzie artykułu 1 konstytucji V Republiki w zakresie zasady laickości.

Aby dogłębnie przedstawić niniejszy problem, skupię się najpierw na kwestii symboli religijnych w przestrzeni publicznej w kontekście interpretacji konstytucyjnej zasady laickości. W tym celu posłużę się metodą dogmatyczną prawną (analiza normatywna artykułu 1 konstytucji Francji), teoriami z zakresu analitycznej filozofii prawa (pojęcie otwartej struktury prawa oraz interpretacyjnej zmiany konstytucji) oraz przedstawię tło historyczne i polityczne ekspozycji symboli religijnych w przestrzeni publicznej w ciągu ostatnich 50 lat we Francji.

Niniejsze rozważania warto rozpocząć od krótkiego nakreślenia tła historycznego, które stanowi punk wyjścia do analizy przeprowadzonej w tym artykule. W 1989 r. Lionel Jospin – ówczesny Minister Edukacji w rządzie Michela Rocarda – zwrócił się do Rady Stanu (Conseil d'État) o wydanie opinii prawnej dotyczącej możliwości noszenia przez uczniów symboli religijnych w szkołach publicznych. Powodem, dla którego L. Jospin zdecydował się na taki krok, była odmowa zdjęcia chusty muzułmańskiej (*le foulard islamique*) w szkole publicznej przez trzy uczennice.

Spór interpretacyjny powstały w wyniku tej sprawy sprowadzał się do tego, w jaki sposób należy rozumieć konstytucyjną zasadę laickości oraz jaki model laickości powinien zostać na tej podstawie przyjęty. W debacie publicznej w owym czasie powstały stronnictwa reprezentujące dwa różne podejścia do tego problemu. Jedna ze stron sporu odmawiała uczniom prawa noszenia symboli religijnych

[1] *Konstytucja* Republiki Francuskiej,, wyd. 2, tłum. W. Skrzydło, Warszawa 2005.

w szkole publicznej, druga natomiast – powołując się na tę samą zasadę – argumentowała za dopuszczalnością ich noszenia w szkole oraz wskazywała na wolność sumienia i wyznania jako sposób realizacji zasady laickości[2]. Ostatecznie w 1989 r. Rada Stanu wyraziła pogląd, zgodnie z którym dopuszczalne było noszenie symboli religijnych w szkołach publicznych. Pogląd ten uznano za zgodny z zasadą laickości oraz realizujący wolność sumienia i wyznania bezpośrednio wypływający z tej zasady.

W 2004 r. weszła w życie ustawa nowelizująca Kodeks Edukacji (Code de l'éducation) i zgodnie z jej treścią zakazano noszenia symboli manifestujących w sposób ostentacyjny przynależność religijną (*le port de signes ou tenues par lesquels les élèves manifestent ostensiblement une appartenance religieuse est interdit*)[3]. Co więcej, przepis ten wprowadzono do rozdziału czwartego Code de l'éducation zatytułowanego Laickość szkolnictwa publicznego (La laïcité de l'enseignement public). Jako jeden z motywów uzasadniających wprowadzenie ww. przepisu również wskazano zasadę laickości oraz konieczność jej pełnej realizacji.

Zestawiając ze sobą te dwie sytuacje, można zadać pytanie, co wydarzyło się między 1989 a 2004 r., doprowadzając do tego, że na podstawie tego samego przepisu Konstytucji V Republiki (art. 1) oraz tej samej zasady laickości we francuskim dyskursie prawnym doszło do zmiany interpretacji tej właśnie zasady, a w konsekwencji do przyjęcia skrajnie różnych wyników interpretacji prawnej art. 1 Konstytucji V Republiki w zakresie zasady laickości. W pierwszym przypadku dopuszczono bowiem, a w drugim w szerokim zakresie zakazano noszenia przez uczniów symboli religijnych w szkołach publicznych. Po 2004 r. widoczne są również działania legislacyjne oraz idąca za tym praktyka orzecznicza Rady Stanu rozszerzająca zakaz noszenia symboli religijnych w miejscach publicznych innych niż szkoła[4]. W porównaniu z opinią wydaną przez Radę Stanu w 1989 r.[5] sytuacje te, przy powoływaniu się na ten sam przepis i wyrażającą go zasadę, są zupełnie różne.

1.2. Problem badawczy

Przedstawiony powyżej przykład zarysowuje problem, który można opisać na poziomach teoretycznoprawnym oraz konstytucyjnym. Na poziomie teoretycznym

---

[2] O tle tego sporu oraz stronach uczestniczących w debacie pisze Agnieszka Adamczak. Zob. A. Adamczak, *Oblicza Marianny, czyli o laickości w późnej nowoczesności*, ,,Arcana" 2008, nr 3-4 (81-82), s. 96-114.

[3] Article L141-5-1 Code de l'éducation, Légifrance, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006524456 – 26 X 2025.

[4] Decyzja Rady Stanu z 21 czerwca 2022 r., nr 464648.

[5] Opinia Rady Stanu z 27 listopada 1989 r., nr 346893.

należy postawić klasyczne dla teorii prawa pytanie dotyczące jego wykładni: w jaki sposób interpretowane są przepisy wyrażające zasadę laickości, a w konsekwencji, jaka jest treść tej zasady w rozumieniu rezultatu wykładni art. 1 Konstytucji V Republiki? Na poziomie konstytucyjnym natomiast można postawić pytanie, powiązane z odpowiedzią na pytanie teoretycznoprawne, czy Konstytucja V Republiki z 1958 r. wyraża zasadę laickości o określonej treści oraz jaki model laickości obowiązuje i funkcjonuje pod rządami Konstytucji V Republiki.

Celem niniejszego artykułu jest próba udzielenia odpowiedzi na powyższe pytania, które sprowadzić można do jednego problemu: Czy nastąpiła interpretacyjna zmiana Konstytucji V Republiki Francuskiej w zakresie zasady laickości? Tak ujęty problem badawczy można uzupełnić o pytanie dodatkowe: Czy wskazana zmiana jest partykularyzmem prawnym szczególnym dla konstytucjonalizmu francuskiego?

W związku z tym stawiam następujące tezy: (i) Nastąpiła interpretacyjna zmiana Konstytucji V Republiki w zakresie zasady laickości oraz (ii) zmiana ta jest charakterystyczna dla konstytucjonalizmu francuskiego – jest partykularyzmem prawnym.

2. INTERPRETACYJNA ZMIANA KONSTYTUCJI. ZARYS TEORETYCZNY POJĘCIA

2.1. Uwagi wstępne. Specyfika wykładni konstytucji

Przed analizą pojęcia interpretacyjnej zmiany konstytucji należy przedstawić kilka wstępnych uwag dotyczących tekstu prawnego jako przedmiotu interpretacji oraz teorii wykładni konstytucji. W szczególności uwagi te dotyczą: (i) zagadnienia otwartej struktury prawa oraz (ii) specyfiki pojęć i przepisów konstytucyjnych oraz ich interpretacji.

Istotne jest również to, że zagadnienia te nie były dotąd w centrum zainteresowania francuskiej teorii prawa oraz francuskiego konstytucjonalizmu. W przeciwieństwie do tradycji polskiej oraz anglo-amerykańskiej we francuskim dyskursie teoretycznoprawnym nie powstały ani szkoły, ani nurty analitycznej teorii prawa, które by podejmowały tematykę wykładni prawa w duchu filozofii analitycznej oraz natury i charakterystyki prawa i tekstu prawnego. Michel Troper jako ogólne kierunki rozwoju francuskiej teorii prawa w latach 1970-2010 wskazał filozofię marksistowską z jednej strony oraz spór pozytywizmu i jusnaturalizmu z drugiej[6].

[6] M. Troper, *L'évolution de la théorie du droit (1970-2010)*, [w:] *1970-2010. Les sciences de l'Homme en débat*, red. H. Inglebert, Y. Brailowsky, Paris 2013.

Literatura francuskojęzyczna w zakresie teorii i filozofii prawa skupia się natomiast na takich zagadnieniach, jak: *Critical Legal Studies*, polityka i prawo, prawa podmiotowe, teoria demokracji[7]. W zakresie teorii wykładni prawa, w szczególności wykładni konstytucji, francuska doktryna wykształciła charakterystyczny sposób wykładni prawa związany zwłaszcza z rozstrzygnięciami z zakresu filozofii polityki[8]. Sama wykładnia prawa przedstawiana jest jako jedna z kategorii władzy. Dominique Rousseau ujął to w następujący sposób: „[I]nterpretacja tekstu oznacza tchnienie w niego życia prawnego. [...] Orzekanie przez sędziego ma zatem wszelkie cechy pracy o charakterze politycznym"[9].

Dlatego też do przedstawienia wskazanych powyżej zagadnień posłużę się teoriami i metodami wypracowanymi w literaturze polskiej oraz anglo-amerykańskiej. Uzasadnienie dla takiego zabiegu wynika z tego, że zarówno teorie polskie, jak i anglo-amerykańskie w znacznie większym stopniu dotyczą samej analizy języka prawnego, a tym samym również teorii wykładni prawa oraz wykładni konstytucji jako szczególnego rodzaju aktu normatywnego. Można powiedzieć, że są to teorie uniwersalne, ponieważ dotyczą one prawa w ogóle – jako zjawiska społecznego i językowego odnoszącego się do każdego porządku prawnego, ale są również teoriami partykularnymi, ponieważ należy je postrzegać przez pryzmat kultury prawnej, z której wywodzą się ich twórcy[10].

2.2. Interpretacyjna zmiana konstytucji

Interpretacyjna zmiana konstytucji to złożone zagadnienie z punktu widzenia filozofii prawa, na które składa się kilka pomniejszych pojęć i koncepcji. Pierwszym z nich jest otwarta struktura samego prawa (rozumianego jako system norm wyrażonych w języku), drugim natomiast – charakterystyka pojęć i norm konstytucyjnych jako szczególnego rodzaju pojęć i norm w systemie prawa.

---

7 Zob. B. Melkevik, *La philosophie du droit et sa pratique*, Quebec 2020.

8 K. Kaleta, *Wykładnia prawa jako forma władzy politycznej. Stanowiska wobec interpretacji konstytucji w doktrynie francuskiej*, [w:] *Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty*, red. T. Stawecki, J. Winczorek, Warszawa 2014, s. 57-60.

9 D. Rousseau, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie*, tłum. M. Granat, Warszawa 1999, s. 30.

10 W tym zakresie odwołuję się do poglądów Josepha Raza dotyczących kwestii uniwersalności i partykularności teorii prawa. O argumentacji J. Raza piszą szerzej: A. Dyrda, T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *Metodologiczne dychotomie. Krytyka pozytywistycznych teorii prawa*, Kraków 2016, s. 204-221, *Monografie*.

Publikacja analizuje zmiany konstytucyjne wprowadzone po 2005 roku w wybranych państwach europejskich: Bułgarii, Danii, Francji, Luksemburgu, Niemczech, Turcji, Węgrzech oraz Wielkiej Brytanii. Stanowi rezultat badań uwzględniających polityczne i społeczne uwarunkowania procesów nowelizacyjnych oraz ich szerszy kontekst ustrojowy.

Celem opracowania jest odpowiedź na pytanie, czy zmiany te miały charakter przede wszystkim wewnętrzny („partykularyzm prawny"), czy też pozostawały w związku z tendencjami i doświadczeniami wspólnymi dla innych państw, zwłaszcza europejskich („wspólnota doświadczeń"). Sformułowane wnioski pozwalają ocenić, w jakim stopniu analizowane reformy konstytucyjne stanowią reakcję na krajowe wyzwania polityczne, a w jakim wpisują się w szersze procesy przemian ustrojowych w Europie i na świecie.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

https://akademicka.pl

ISBN 978-83-8368-414-7
9 788383 684147